

המקרא ואנחנו

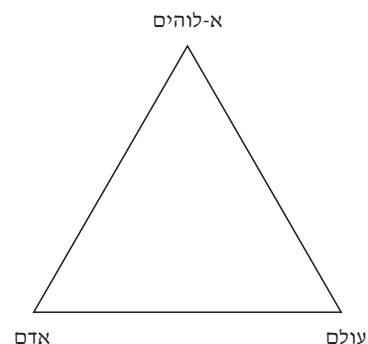
שלום רוזנברג

קיבלתי על עצמי משימה קשה, לכתוב מבוא לספר איורים על המקרא, או בנוסח אחר, לכתוב מעין מבוא למקרא. פעם קראתי רשימה יפהפייה, שבה כתב אדם מאמר ביקורת, על מסכת בבא קמא, כאילו היה זה ספר שזה עתה הופיע, והוא מתאר אותו על צדדיו השונים לקוראיו. הוא אף מנבא שלשור של 'בבא קמא' עתיד להיות רייטינג גדול. ואכן, בכותבי שורות אלו, אני חש רגשות מעורבים, הן של שגב וגם מידה מסוימת של גיחוך. לכתוב מבוא לספר שהוא יסוד היהדות ואחד מעמודי התווך של התרבות העולמית, ספר שהוא חבל הטבור המקשר אותי עם עברי ועם עתידי, ושממנו ניזון גם ההווה החמקמק שלי. וכך, אחרי טיוטות רבות שזרקתי, אשתדל למלא את משימתי, תוך שאני נעזר בקונספציה שהציע אחד מגדולי ההוגים במאה העשרים, פרנץ (יהודה) רוזנצווייג, בספרו 'כוכב הגאולה', ותוך שאיעזר בהוגים אחרים. על דברים אלה עמדתי בספרי 'בעקבות הכוזרי'.

הציביליזציה המערבית יונקת את שורשיה משני מקורות: יוון וישראל, אתונה וירושלים. רמז לדבר זה מצאו הוגי הדורות בקואליציה של שם ויפת בני נוח, ובדברי הכתוב (בראשית ט, כז) "יִפְתָּ אֶ-לֹהִים לְיַפֵּת וְיִשְׁכֵּן בְּאֶהֱלֵי שָׁם". קיימת אמנם שותפות בסיסית, אולם, למרות שותפות זו, בין שם ליפת, קיימים ביניהם חילוקי-דעות יסודיים. ומכאן ייחודו של המקרא. ניתן לראות את ההגות האנושית כולה, כבאה לפתור את החידות הכרוכות בשלושה קודקודיו של משולש פילוסופי: א-לוהים, עולם, אדם. למרות אלפי שנות התפלספות, עדיין הן מהוות חידות. שאלה מרכזיות אחת, העסיקה את האנושות תמיד: מה יודע אני על הקב"ה? זאת התיאולוגיה, או החוכמה הא-לוהית בעברית הפילוסופית הקלאסית. אולם האנושות רצתה להגיע גם להכרת העולם (הקוסמולוגיה), ולהבנת האדם (האנתרופולוגיה). חיפוש המפתח להבנת העולם והאדם הוליד מדעים שונים, כפיסיקה המנסה לגלות את החוקיות השלטת בעולם, והפסיכולוגיה החוקרת את האדם. אלו הם שני תחומים אינסופיים, שמהם אנו מכירים היום, רק שמץ. האחד משתרע כלפי מעלה, זהו האינסוף שמחוץ לאדם. השני, משתרע כלפי פנים, זהו אינסוף הקיים בתוכו של האדם. אולם, מאחורי השאלות המדעיות שהאנושות עסוקה בהן, עדיין חיות השאלות הפילוסופיות שאין להן, ושלא יהיו להן, אף פעם, תשובה ופתרון סופי.

העמדנו עד עכשיו, שלושה מוקדים במרכז חיפושינו. אולם סוג אחר של בעיות מתעורר כאשר אין אנו מדברים על הקודקודים עצמם, אלא על היחסים ביניהם. נקודת המוצא בהגותו של רוזנצווייג הייתה בדיוק זאת. יש הנחת-יסוד אחת למקרא, והיא שקיימים יחסים בין הקודקודים האלה. בין א-לוהים לבין עולם, הוא מוסיף את רעיון הבריאה. בין א-לוהים לבין

אדם, את ההתגלות. בין עולם לבין אדם - את הגאולה. אם נחבר את שני המשולשים נקבל את אחד מסמליה הקלאסיים של היהדות, את המגן-דוד. רזנצווייג כינה את המגן-דוד כוכב הגאולה, על-שם הקודקוד האחרון של הכוכב. אין לנו הסבר היסטורי מהימן של המגן-דוד. רזנצווייג העניק לסמל מופלא זה עומק פילוסופי. הדיאגרמה מוצלחת וחייה, כי היא יכולה להמשיך ולהעשיר אותנו דור אחר דור, עיון אחר עיון. היא מהווה מילון בסיסי של ההגות הדתית, ומעין סיכום סכימטי של היסודות, שעליהם תתבסס ההגות היהודית במשך הדורות. הכוכב מהווה עבורנו גם אמצעי מוצלח להציג באופן כוללני את הבעיות הקיומיות וההגותיות שלפנינו ולדון בפתרונן.

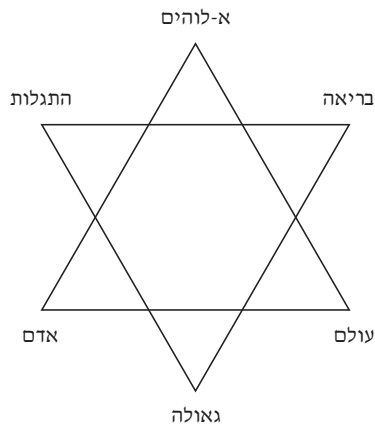

לפי רזנצווייג, בדו-שיח בין אתונה לירושלים מבטא המשולש השני את המחלוקת שביניהן. הוא מבדיל ביניהן באופן יסודי, ויוצר עולמות שונים. לדבריו, המשולש הראשון הוא במידה מסוימת משותף ליוון ולישראל, אבל נראה לי שעלינו לתקן את הרושם העלול לעלות מטענה זאת. המשולש הראשון אינו זהה. הכוכב כולו מבטא בצורה דיאגרמטית את העקרונות המאפיינים את המקרא.

מי שקורא את תולדות המחשבה האנושית יודע, שציור המשולש הראשון איננו טריוויאלי. עצם העובדה שהוא משולש היא קביעה פילוסופית מהמדרגה הראשונה. נתחיל מהדבר הפשוט, והוא העובדה שלפנינו שלושה קודקודים שונים. א-לוהים ועולם נפרדים! כאן נעוץ אחד ההבדלים הגדולים בין המקרא ובין האלילות, ולאחר מכן בין המחשבה היהודית ובין גישות שונות בהגות הכללית. ההבדל ביניהם אינו הבדל מספרי בלבד. באלילות, כל מה שישנו בעולם, נתון ל"חסדו" או לדינו של גורל עיוור, שקובע כל מה שמתרחש ואיננו מתחשב במה שמתרחש בו. אף האלים מצויים בתוך העולם, ונתונים לחוקיות העיוורת השולטת בו. האלים עצמם לא תמיד מבינים את מה שמתרחש. במקרא, הא-לוהים מצוי מחוץ לעולם. לדבר זה יש חשיבות מכרעת בכל הנוגע למוסר. א-לוהים המצוי מחוץ לעולם, הוא עבורנו מעין נקודה ארכימדית, שממנה נולדת השקפתנו המוסרית. העולם היווני היה מודרך על-ידי העיקרון שהטבע הוא מידת כל הדברים, המְטֵר המודד את הכול. הטבע הוא בוחן היופי, וגם בוחן המוסר. המסקנה מגישה זאת היא, שאם עלינו ללמוד התנהגות מהטבע, אנו יכולים ללמוד גם את חוק הגיונגל. לעומת זאת, כאשר הנביאים לימדו אותנו שבאחרית הימים יגור זאב עם כבש, הם ביקרו את הטבע, וקבעו שהוא אינו יכול להיות קנה המידה של מעשי האדם. המהפכה המוסרית הגדולה שהמקרא התחילה, אפשרית הייתה אך ורק בגלל התזה הנועזת, שהניחה שהא-ל מצוי מחוץ לעולם.

מצד שני, המשולש התמים הזה מבטא חוצפה ענקית, בכך שהוא מועיד קודקוד עצמאי לאדם. אילו היינו מבקשים ממדען כלשהו למקם את האדם, הוא היה מכניס אותו בקודקוד המיועד לעולם. לא כך מתרחש במשולש היסודי שלפנינו. בעצמאות הקודקוד, נמסר לנו באופן סמלי אחד מיסודות המקרא: רעיון החרות, ומן החרות נולדת האחריות, אחריות לזולת ולהיסטוריה.

המשולש השני מוסיף שלושה רעיונות שהם מאפיינים את היהדות: בריאה, התגלות וגאולה. רעיון הבריאה מלמד אותנו, שהעולם לא נוצר על-ידי המקרה, אלא הוא יצירה חופשית של הא-לוהים. הוא לא נוצר על-ידי מקרה, אך גם לא על-ידי הכרח. העולם הוא פרי עשייתו של רצון א-לוהים חופשי. עבורנו, בעולם המודרני, בריאה פירושה התמודדות עם אותן שיטות המנסות להסביר את העולם, תוך שהן מוחקות את שמו של הקב"ה מהכרתנו. אולם, בל נטעה, התמודדות זאת מתרחשת במישור הנמצא מעבר לתחום המדעי. אנסה להסביר זאת, אם תתלוו אלי לניסוי מחשבתי מדע-בדיוני. נניח שמגיע לכדור הארץ, יצור מפלנטה אחרת, בעל ידע הרבה יותר מתקדם מהידע שלנו. הוא הביא איתו את שלושת הסמלים המרכזיים של המדע: אנציקלופדיה מושלמת, מחשב-על, ומכשירים מתוחכמים אשר המסוגלים לקבל ממרחקים נתון כלשהו על הסביבה, היכולים - נניח - לערוך בדיקת-דם

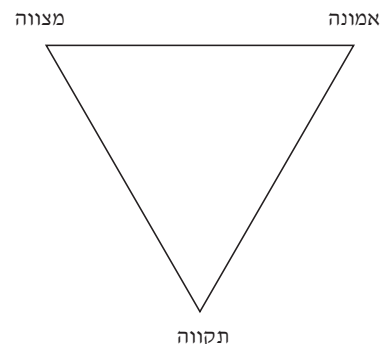
ממרחק בעזרת קרני לייזר. והנה, יצור זה שאנו מספרים עליו, הגיע לסביבות ירושלים ביום הזיכרון. הוא נחת בפינה נסתרת בהר הצופים, כמה דקות לפני אחת-עשרה בבוקר, בלי שאיש ירגיש בכך. הוא מעמיד את מכשיריו, מסתכל, בודק ורושם (אוטומטית) כל מה שמתרחש. והנה נשמעת הסירנה באחת-עשרה בבוקר. הוא רואה אנשים עוצרים מכוניותיהם, כאילו הם חלק של תזמורת מתואמת מראש. איש החלל, שואל את המחשב שלו מה זה ועל מה זה? מחשב העל - שיש לו בקרה על כל המכשירים, אוסף את הנתונים, ועונה: "המכונית נעצרה בגלל שהנהג - שהקוד שלו הוא Y126 לחץ על הבלמים, ואחר-כך סגר את המעגל החשמלי". על שאלת הזר, יענה המחשב תשובה המבוססת על משוואות חילופי האנרגיה. האנרגיה שהייתה קודם מאוחסנת באיזושהי צורה בגוף האדם, הפכה לאנרגיה כימית, לאנרגיה חשמלית, לאנרגיה מכנית, ועצרה את המכונית. אם התייר מכוכב אחר, יתעקש לשאול למה, המחשב יוכל לתת לו את תולדות השינויים האנרגטיים מעתה ועד לבריאה. התשובה שהמחשב נתן היא נכונה עד רמה מסוימת. היא נותנת תשובה פיסיו-כימית, אך היא לא נותנת משמעות לעצירת המכונית. כדי להבין למה המכונית נעצרה, לא מספיק לתת נוסחאות פסיקליות. האדם חייב להכנס לסוד המשמעותי של האנושות, לעולמם של השפה והסמלים. ועתה נחזור לנמשל. קיימות שתי הסתכלויות שונות על העולם. המדע חוקר את המשוואות של הפיזיקה, הכימיה והביולוגיה, בעוד שאנו מעוניינים בדבר אחר. נניח, שהמדע יוכל לענות על השאלה איך הופיעו החיים, נניח שהוא יכול, אפילו ליצור חיים מהחומר האורגני. כל הדברים הללו עדיין לא עונים על השאלות המכריעות, אם הדבר הוא תוצאה של מקרה, או של יד מכוונת, ובמיוחד למה זה קרה? כאן מועמדת התזה הראשונה: **בריאה**. אנו מתמודדים גם עם גישות שבשילן אין משמעות למושג **ההתגלות**, דהיינו לתורה מן השמיים. אחד מגיבוריה של המהפכה הסובייטית, ליאון טרוצקי היהודי, פרסם ספר, שבו הסביר את התנהגותו נגד אויביהם של הבולשביקים. הוא לקח אז, בני-ערובה והרג אותם. כאשר שאלו אותו 'הייתכן?' הוא ענה, שיש להפנות את השאלה למי שמאמין שיש בשמיים ספר שבו כתוב - שחור על גבי לבן, או אש שחורה על גבי אש לבנה, מה זה טוב ומה זה רע. רק אל אדם כזה ניתן לבוא בטענות. למי שאיננו מאמין בקיום ספר מעין זה, אין טוב ורע מוחלטים. הכול מותר וטוב, אם הוא מקדם את המהפכה, כל היתר הוא רע, או על כל פנים, לא טוב. זהו אובדן ההבחנה שבין טוב לרע.

באמונתנו במעשה הבריאה, אנו מכריזים שאין הוא תוצאה של מקרה, אלא שמצוי בו טביעת אצבעותיו של בורא. באמונתנו בהתגלות או בתורה מן השמיים, אנו טוענים שהאדם אינו לבדו בעולם. הוא אינו בודד, הקב"ה "מתעניין" בו. קשר זה בא לידי ביטוי בתורה ובנבואה. משמעות הקשר היא, שלא הכול שווה, שיש בעולם טוב ורע. ברעיון הגאולה, אנו טוענים שיש "עתיד" להיסטוריה האנושית. הקב"ה ברא את העולם, אך העולם לא גמר להיבנות. גם אנו שותפים למשימה זאת. דרך ההתגלות אנו יכולים וחייבים להביא גאולה לעולם. באמונתנו זאת אנו מתמודדים עם אלה שהציבו רעיון של גאולה אלטרנטיבית, אך בימינו אלה גם עם אלה שהתייאשו מן הגאולה. אלו הם אותם אנשים שהאידיאל שלהם בא לידי ביטוי בסיסמה: "כאן ועכשיו", המשפיעה רבות על הספרות ועל התיאטרון.

אנו יכולים לצייר עכשיו שוב את המשולש והפעם במינוח אחר. אילו היינו מתבקשים לרשום שלושה מונחים היוצרים את היסוד למילון יהודי בסיסי, היינו חייבים לבחור לדעתי, במילים: אמונה, מצווה, תקווה.

מילים אלו יוצרות משולש נוסף. ומשולש זה קשור עם התלת-ממדיות של האדם. (1) ממד הכרתי ("הנשמה שבמוחי") (השואף לידע, 2) ממד מעשי ("היד") (ושבו הוא פועל ומשנה את העולם, ו-3) צד רגשי ("הלב: תאוות ומחשבות לבנו"). היהדות קוראת לאדם בשלושת

ממדים אלה. את הכרתו הוא קורא לאמונה. את מעשיו למצווה. את רגשותיו לתקווה. לא לחינם שירנו הלאומי הוא התקווה. יש כאן התייחסות למושג המקראי המבטא את גישתו של האדם לבעיותיו ולמצוקותיו ההיסטוריות והביוגרפיות. הוא מחיל את מה שמאוחר יותר כונה ביטחון. ההבדל בין אמונה לתקווה הוא מעניין, וניתן לבטאו בצורות שונות. כמו שאמרו הוגים שונים יש אמונה ש- ויש אמונה ב-. אני מאמין, ש"כך וכך" אמת הוא. אבל יש מדרגה אחרת, אני מאמין ב"מישהו", אני בוטח בו. זאת היא התקווה. ה"אני מאמין... בביאת המשיח" אינו רק ידיעה. הוא קודם כול הרגשה ושכנוע שבלב, הוא תקווה.

שלושת האידיאלים: אמונה, מצווה ותקווה, מרכיבים את זירת המאבק שלנו בעולם המודרני, כאשר היריבים תמיד פושטים צורה ולובשים צורה חדשה. רבים סוברים, שהעולם נכבש על-ידי המדע, ואנו לא צריכים שום תוספת. אולם מחוץ לעובדות יש גם ערכים. מצווה, פירושה שיש הבדל בין טוב לרע, והיא מתווספת לאמונה. הקודקוד השלישי זו התקווה, תקווה לגאולה. בעיני, משולש זה הוא המסר היהודי אל האנושות בעולם הפוסט-מודרני. עד כאן הפילוסופיה של המקרא, אלא שהמקרא איננו ספר פילוסופיה. הוא מתייחס להיסטוריה ולביוגרפיה האנושית מהפרספקטיבה הא-לוהית. הנבואה כתבה את "מאמרי המערכת", שהגיבו על מה שהמקרא היה עד להם. המקרא לא נשאר בגדר רעיונות מופשטים, הוא תרגם אותם למעשים מפורטים ולרגשות, שהיו תגובות למאורעות הזמן. המדפדף באוסף התמונות המקראיות רואה לפניו עולמות מתגלגלים בזה אחר זה. לכאורה, יש כאן סיפור מאורעות היסטוריים וביוגרפיים. אולם, מאחורי התמונה והסיפור יש עולם רעיוני, רגשי ומעשי שלם. הייתי רוצה להפגיש את הקורא עם עולמות אלה, אך אפשרויותי מוגבלות. אי לכך, בחרתי להתמקד במוטיב אחד הנוכח ברבות מהתמונות שבספר זה. ואני תקווה שדוגמה זאת לא על עצמה בלבד תלמד, אלא על הכלל כולו.

יש תחומים, שכדי להבחין בהם אנו חייבים להתקרב אליהם ואף להשתמש במיקרוסקופ. לעומת זאת, יש תחומים אחרים, שאדרבה, כדי להבחין בהם, חייבים להתרחק מהם ולהשתמש בטלסקופ. אמנם נאבד את הפרטים, אך מתוך כך נוכל לראות את תמונת המכלול. סמוך לכנסת בירושלים, יש שעון העשוי פרחים. נמלה המתהלכת בין הפרחים יכולה לשלוט ב"מיקרו" ולהבחין במכלול הפרחים. אולם אנו, בני-אדם יכולים להתרחק מהתמונה ולראות את ה"מקרו", להבחין בשעון, שהוא תוצר לא של הפרטים אלא מבנה הכוליות. בשורות אלו אני מבקש מהקורא להתרחק מהטקסט, ולנסות להסתכל על ספר בראשית, כאילו באמצעות טלסקופ. זיגמונד פרויד לימד אותנו על מרכזיותו של תסביך אדיפוס. תסביך זה מסמל את הקונפליקט שבין אבות לבנים, על ממדיו השונים, את המתח והיריבות שבין הדורות. פרויד הסתמך על המיתולוגיה והתרבות היווניות, שבהן מצא את מיתוס אדיפוס. לעומת זאת, הקונפליקט המעסיק את ספר בראשית איננו זה שבין אבות לבנים, אלא דווקא הקונפליקט שבין האחים. תחילתו של הספר לא ברצח אב, אלא ברצח האח - קין רוצח את הבל, וסופו במכירת האח, בסיפור האחים ויוסף. בתווך מצויים המאבקים שבין זוגות האחים: יצחק וישמעאל, יעקב ועשיו, ואפילו קודם לכן, הקונפליקט בין שם ויפת לבין חם, וזה המתגלה בין אברהם ללוט: "וַיְהִי רִיב בֵּין רְעֵי מְקַנְהָ אַבְרָם וּבֵין רְעֵי מְקַנְהָ לוֹט" (בראשית יג, ז). אברהם מנסה להשקיט את הריב: "וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט אַל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינְךָ... כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנִי וְאַחֵינוּ". בהסתכלות מרחוק נראה בבירור, כי ספר בראשית מנסה ללמדנו, שהקונפליקט בין האחים הוא הבעיה המרכזית בחיינו. מכאן הקריאה הגדולה לתודעת האחוה.

המהפכה הצרפתית ראתה בשלושה אידיאלים את השורשים של הדמוקרטיה המודרנית: חופש, שוויון ואחוה. מאתיים שנות היסטוריה לימדו אותנו, שהחופש הוא יחסי ושוויון מוחלט הוא אשליה. ספר בראשית רואה כמרכזי את אידיאל האחוה. ומכאן המסקנה, שבכל מלחמה יש משהו ממלחמת אחים. כל אדם חייב לחזור על דברי הנביא מלאכי (ב, י), כקריאתה של האנושות כולה: "הֲלוֹא אָב אֶחָד לְכָלֵנוּ - הֲלוֹא אֶל-אֶחָד בְּרָאנוּ מְדוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאָחִיו". מהו הפתרון לקונפליקט שבין האחים? השורה האחרונה שבפרשת אברהם-לוט היא

- הפרדה כואבת: הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאלה (בראשית יג, ט). הפרדה זאת קבעה את הגבולות שבין בני ישראל לעמון ולמואב. כך גם יפרדו יצחק וישמעאל, יעקב ולבן, ולאחר מכן יעקב ועשיו. המפגש בין האחים, יהיה מפגש של פיוס, אך גם של פרידה. כך ייקבעו הגבולות ההיסטוריים שבין ישראל לאדום. מסיפור יוסף ואחיו, בפרשות האחרונות שבספר בראשית, לומדים על פתרון מסוג שונה. האחים נפגשים ומתפייסים. הקונפליקט בין יוסף לאחים ובראשם יהודה, מניב את אחד המאורעות הטרגיים ביותר בהסטוריה היהודית, את הפילוג שבין מלכות יהודה לבין מלכות אפרים. כאן הפתרון שונה, אנו חייבים ללמוד לשבת ביחד. זו הסיבה שאנו קוראים להפטרות פרשת ויגש, הפרשה שבה האחים מתאחדים שוב, את חזונו של יחזקאל על איחוד העם באחרית הימים: "הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עלי את עץ יהודה ונעשיתם לעץ אחד והיו אחד ביד" (יחזקאל לו, יט-כ). ואכן, מסיומו של ספר בראשית אנו לומדים, על הפיוס שבין האחים, על עתיד המבוסס על המפעל המשותף של כולם. סיומה המאושר של ההיסטוריה האנושית יתאפשר רק עם אחדות האחים. בלשונם של חז"ל, הגאולה תבוא דרך מפעלם המשותף של יוסף ויהודה, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד. אולם יש בפיוס זה הרבה יותר. פיוס האחים עם יוסף במצרים, מתרחש כאשר יהודה מוכן לשחרר את אחיו בנימין במחיר חירותו הוא. אחרי רצח הבל שואל ה' את קין: "אי הקבל אֶחָדְךָ?" וקין עונה לו: "השֹׁמֵר אֶחָי אֶנְכִי?" (בראשית ד, ט). יהודה במעשיו מוכיח, שאמנם "שומר אחי אנוכי". בכך מגיע ספר בראשית לסיומו. יש במעשה יהודה, מעין תיקון של הרצח הקדמון. האחריות המוטלת עליו פירושה הלקיחה על עצמי את סבלו של האחר. זאת היא האחוה שבספר בראשית.

המקרא רצה לחנך את העולם, האם הוא הצליח? לשאלה זאת רוצה אני לענות כשאני נעזר באחד מסיפוריו של ש"י עגנון, "פת שלימה". עגנון מספר לנו על אדם אחד שפגש גיבור הסיפור:

עם שאני נגרר והולך דפק לי זקן אחד על חלונו. הטיתי את ראשי וראיתי את הדוקטור יקותיאל נאמן עומד בחלון. רצתי אצלו ושמחתי שמחה גדולה, לפי שחכם גדול הוא ודבריו עריבים... שפתיו היו פתוחות כל שהן, וכמין גערה בלומה היתה תלויה עליהן, וזקנו המופלג שזרקה בו שיבה נתקמט ונעשה גלים גלים, כים הגדול בשעה שהוא זועף... נתתי עצה בלבי והתחלתי מדבר על ספרו. אותו ספר נחלקו עליו רוב הדעות. יש מן החכמים שאומרים כל מה שכתוב בו מפי האדון (...). כתבו יקותיאל נאמן ולא הוסיף על דבריו ולא גרע מדבריו ולא כלום. וכן אומר יקותיאל נאמן. ויש אומרים לא כי, אלא נאמן מפי עצמו כתבו ותלה את דבריו באדון אחד שלא ראהו אדם מימיו.

יקותיאל נאמן אינו אלא משה רבנו, "עבד נאמן", שאחד משמותיו לפי חז"ל היה יקותיאל. ד"ר נאמן מוסר לנו, "שמה שכתוב בו מפי האדון (...). כתבו". אין כאן שלוש נקודות כנהוג, אלא ארבע. זהו רמז לשם המפורש, שם בן די אותיות. ד"ר נאמן מסר לנו ספר. ספרו אינו אלא ספר התורה. הדעות חלוקות עליו. הספר עצמו טוען להתגלות, לתורה מן השמיים. רבים אבל כופרים בכך: "יש אומרים לא כי, אלא נאמן מפי עצמו ותלה את דבריו באדון אחד, שלא ראהו אדם מימיו". אולם ד"ר נאמן טוען, שרעיונות התורה מהווים פריצה של משהו שמגיע מעבר לעולם שלנו, מן השמיים אל המציאות היומיומית המלאה אינטרסים, שנאה ותאוה.

כמובן, אף אלה שלא מאמינים בהתגלות ובקדושת הספר מעריכים אותו בגין היותו יצירה ספרותית ממדרגה ראשונה. לפי עגנון, אין ד"ר נאמן מעוניין בהערכה זאת. הגיבור מספר לנו: "כדי לעשות נחת רוח לדוקטור נאמן, הפלגתי בשבח ספרו ואמרת הכול מודים

שהוא חטיבה גדולה שאין כיוצא בה. החזיר יקותיאל פניו ממני והניחני והלך לוי. אין ד"ר נאמן מעוניין בביקורת ספרותית. הוא נלחם על האמת. הוא נלחם למחויבות. ד"ר נאמן קורא את הגיבור למחויבות, וזאת התוצאה הישירה מההתגלות. והמחויבות הראשונה היא למשפחתו, לבניו ולבנותיו, לכל מה שהאדם הפוסט-מודרני נוטה לשכוח לפעמים, בשמו של המימוש העצמי. ד"ר נאמן נותן לגיבור "צרור מכתבים להביאם לבית הדואר ולשלחם באחריות". 'באחריות!' בעברית של היום היינו אומרים "מכתב רשום", אבל העברית הארכאית הזאת חשובה לנו כדי להבין את הרמז. האיגרות שעלינו לשלוח באחריות אינן אלא המצוות, החובות שמוטלות עלינו.

נדלג עתה על קטעים רבים ונגיע למוקד אחר בסיפור:

לא יצאה שעה קלה עד שנמצאתי עומד אצל בית הדואר... עד שאני מבקש להכנס באה מרכבה אחת וראיתי אדם יושב שם... הגבהתי עיני וראיתי שהוא מר גרסלר. זהו מר גרסלר שהיה נגיד בית-ספר חקלאי בחוצה לארץ, אלא שבחוצה לארץ היה רוכב על סוס וכאן הוא נוסע במרכבה...

לגיבורי הסיפור מתווסף עתה גיבור נוסף, מר גרסלר, דמות המתארת את השטן והיצר הרע. עיקר האירוניה שבתיאור מצויה בעובדה, שמר גרסלר זה מלווה אותנו גם בארץ-ישראל, כשחשבנו שהאידיאליזם שלנו השאיר אותו מאחורינו. הגיבור מספר: "מר גרסלר זה מכירי הוא, מן המיוחדים שבמכירי. מאימתי אני מכיר אותו? אפשר שמיום שעמדתי על דעתי מכירו אני. ולא אפריז אם אומר שמיום שאני מכיר אותו לא פסקה אהבתנו. ואף-עלפי שכל העולם כולו אוהביו יכולני לומר שאני חביב עליו יותר מכולם, שטרח עמי והיה מראה לי כל מיני תענוגים. וכשהייתי עייף מהם היה משעשעני בדברי חכמה..." מר גרסלר מייצג את הנהנתנות ואת המדע של העולם המודרני, שהרחיקו אותנו מהמקרא. אולם, הגיבור מתוודה. מר גרסלר גרם לשריפה, שבה נשרף ביתו וכל קנייניו עלו באש. הגיבור מספר לנו איך גרסלר הצית, בכוונה, ציגרה בחנות שכנו "וונשרף כל הבית כולו". אותו שכן, "שהיה מבוטח באחריות קיבל דמי סחורתו ואני שלא הבטחתי את קנייני יצאתי בפחי נפש. ומה שנשתייר לי מן השריפה הוצאתי על עורכי-דינים, שפיתה אותי מר גרסלר לתבוע לדין את העיר שלא הצילו את ביתי, ולא עוד אלא שהגדילו את הדליקה. שבאותו לילה עשו להם הכבאים משתה ונשתכרו ומלאו את כליהם יין שרוף ושיכר וכשבאו לכבות הוסיפו אש".

מעניין כאן למצוא שוב את ה'אחריות'. בעברית מודרנית היינו משתמשים כאן במונח 'ביטוח'. החנות של השכן הייתה מובטחת ב'אחריות', לא כך העלייה של גיבורנו, שנשרפה אף היא. האחריות אינה אלא המוסר הבנוי על האיגרות. חוסר האחריות של האיגרות התערבב כאן באחריות מסוג אחר. השריפה הייתה מאורע ביוגרפי בחייו של עגנון, אך עבורי היא מסמלת את חורבן יהדות אירופה כאשר מכבי האש, העמים מסתכלים, לא מצילים, ותרמו גם הם לחורבן.

בצורה אלגורית מתואר כאן גורלו של המקרא, את מלחמתו כדי לשנות את המציאות. המקרא עדיין מחכה לאנושות שתשמע לדבריו. האם הוא נכשל במשימתו זאת? עגנון מוסיף משפט אחד כשהוא מתאר את המפגש שבין הגיבור לד"ר נאמן:

אין כאן המקום לפרש טיבו של אותו ספר. ברם, דבר זה צריכני לומר שמיום שנתפרסם בעולם נשתנה העולם קצת לטובה, שמקצת בני אדם תיקנו את מעשיהם ושינו קצת את טבעם ויש שמכוונים את איברייהם להיות עושים הכל כמו שכתוב בספר.

אנו, בני ישראל, מנסים ללכת בעקבות הספר ומכוונים את איברינו "להיות עושים הכל כמו שכתוב בספר". מכוונים את 'איברינו', כאשר היינו צריכים לכוון את לבבנו. אבל גם בכך יש הרבה. והעולם? עליו כותב בצדק עגנון: "מיום שניתן המקרא, נשתנה העולם קצת לטובה". "קצת!" אך אנו עדיין מתכוונים להאמין, שהגאולה בוא תבוא, ושהעולם ישתנה בעקבות הספר. וזאת אם העולם יקבל עליו 'אחריות'.